

UNIVERZITA KARLOVA

Husitská teologická fakulta

**Konceptualizace spirituality v odborných
publikacích české sociální práce**

**The Conceptualization of Spirituality in Czech
Academic Publications about Social Work**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce:

Mgr. Jan Kaňák Ph.D.

Autor:

Simona Šustrová

Praha 2022

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu práce, Mgr. Janu Kaňákovi Ph.D., za jeho rady a ochotu při vedení mé bakalářské práce. Také bych chtěla poděkovat své rodině za podporu po dobu psaní bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem překládanou bakalářskou prací „Konceptualizace spirituality v odborných publikacích české sociální práce“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

Simona Šustrová

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá konceptualizací spirituality v odborných publikacích sociální práce. Jedná se přehledovou stať, která mapuje četnost výskytu tohoto fenoménu v časopisech české sociální práce. Hlavním předmětem zkoumání je rozdílné zpracování spirituality posvátné a spirituality sekulární. Práce se snaží pomocí odborné literatury popsat a definovat pojem spirituality, který stálou definici nemá. Kategorizací na posvátnou a sekulární spiritualitu je možné částečné uchopení a zpracování rozdílů mezi jednotlivými kategoriemi. Přehledová stať by měla zajistit pro sociální pracovníky přehled rozličných definic fenoménu spirituality v odborných publikacích.

Klíčová slova: sociální práce, spiritualita

Annotation

This Bachelor's thesis deals with the conceptualization of spirituality in Czech academic publications in the field of social work. The thesis functions as an overview article, which surveys the frequency at which this phenomenon appears in Czech social work periodicals.

The main subject of this study is the difference of treatment between sacred spirituality and secular spirituality. With the help of academic texts this thesis aims to describe and define spirituality as it is a term, which doesn't have a fixed definition. The categorization of spirituality into sacred and secular enables, at least partially, a way of grasping and of elaborating on the differences between the individual categories. The overview article should provide to social workers a summary of various definitions of the phenomenon of spirituality in academic publications.

Keywords: social work, spirituality

1 Obsah

Úvod	7
1. Vymezení tématu	9
1.1 Definování spirituality s prizmatem teologie, religionistiky, sociologie a psychologie.....	9
1.1.1 Teologie.....	9
1.1.2 Religionistika.....	11
1.1.3 Sociologie náboženství.....	13
1.1.4 Psychologie.....	14
1.2 Vymezení sociální práce	15
1.2.1 Historie.....	17
1.2.2 Sociální práce – praktický výkon a sociální kontext.....	18
1.3 Dopady spirituality do výkonu práce.....	18
2. Metodologický rámec.....	20
2.1 Formulace cílů.....	20
2.2 Dostatečně kvalitní literární přehled.....	20
2.3 Kritéria zařazení textů.....	20
2.4 Etická stránka předkládané práce.....	21
2.5 Reflexe kvality a limitů předkládané práce.....	21
2.6 Průběh vyhledávání a zařazování textů do přehledové práce.....	22
2.7 Struktura pro dostatečný literární přehled.....	23
3. Zjištění.....	24
3.1 Analýza textů.....	24
3.2 Přehled identifikovaných témat.....	24
3.3 Obsahy identifikovaných témat.....	30

4. Interpretace zjištění a možnosti dalšího zkoumání tématu v kontextu ČR.....	37
Závěr.....	39
Seznam použité literatury.....	40

Úvod

Celá práce se zaměřuje na spiritualitu v oblasti sociální práce. Spiritualita je zde vnímána jako duchovní oblast člověka, se kterou se v sociální práci může a nemusí pracovat. Konkrétně se tedy autorka zaměřila na články pracující s konceptualizací spirituality v odborných publikacích české sociální práce. Sociální práce je spojena se spiritualitou od počátků, a to v rámci charitativní práce, z které vychází. Charitativní práce byla podporována církví, rozvíjející křesťanské myšlení, a tedy víru v jednoho Boha a spiritualitu, odkazující na vztah k Bohu. Později, když se sociální práce profesionalizovala, se její vztah ke spiritualitě proměnil (Emrová, 2017, s. 16)¹.

Pojem spirituality je v tomto kontextu komplikovaný, protože je obsahově velice rozsáhlý. Zájmem autorky je popsat, jakou představu si mohou odnést studenti a praktici sociální práce, kteří čerpají z odborných časopisů sociální práce, ohledně tohoto fenoménu.

Obsahem práce je zaměření na koncept spirituality, která se čím dál častěji vyskytuje v kontextu sociální práce. Její vymezení je velmi komplikované, protože se k tomuto tématu vztahuje příliš mnoho definic a každý nahlíží na tento fenomén trochu jiným způsobem. Spiritualita může být navázána na posvátno, které může a nemusí být spojováno s náboženským pojetím neboli religiozitou (Kaňák, Váně, 2021, s. 182).

Nejde ale o jediný přístup, který je možné použít při práci s duchovní dimenzí člověka. Mnoho textů se zabývalo spiritualitou nevázanou na náboženskou tradici ani na posvátno. Byla zaměřena též na spirituální potřeby klienta ve formě smyslu života. Takto pojatou spiritualitu můžeme nazvat sekulární spiritualitou (Šimek, 2017, s. 125-126).

S ohledem na výše řečené stanovuje autorka tyto cíle pro svou bakalářskou práci:

- 1) Určit zastoupení posvátné a sekulární spirituality v odborných textech, které vyšly v letech 2004-2020 v České republice.
- 2) Popsat obsahy a využití spirituality v textech s ohledem na identifikované typy.

Naplnění cílů, které si tato bakalářská práce klade, může být splněno přehledovou statí. Přehledová stať může být napsána více způsoby. Jedním z nich, který se doporučuje pro základní orientaci v tématu, je takový, jež volíme pro tuto bakalářskou práci, a jedná se o „dostačující literární přehled“ (Kaňák, Váně, 2021, s. 184).

Práce je tedy strukturována jako teoretická přehledová stať. Přehledové statě vytvářejí základní přehled o daném tématu pomocí analýzy dat, která se k danému tématu vztahuje (Kaňák, Váně, 2021, s. 184). Zdrojem dat pro přehledovou studii byly odborné časopisy s hlavním

¹ U odkazování jsem zvolila přísnější metodu, která se v poslední době prosazuje. Stránky u odkazování uvádím i tam, kde se jedná o parafráze textu.

zaměřením na sociální práci. Dva ze tří časopisů, jejichž záběr je zaměřen primárně na sociální práci, se profilují jako odborně specifické časopisy. Poslední časopis byl vybrán pro své zaměření na kontakt mezi teologickým a sociálně vědním zaměřením, předmět spirituality je pro články tohoto časopisu velmi typický.

Postup práce byl strukturován následovně. Bakalářská práce je rozdělena na čtyři kapitoly. První kapitola je zaměřena na teorii a zabývá se vymezením tématu. Téma spirituality v sociální práci je velmi problematické k vymezení, jelikož není žádná jednotná definice. Je na ni nahlíženo tedy optikou jiných oborů. Dále je zde také vymezen pojem sociální práce. Použitou metodou se zabývá kapitola *Metodický rámeček*, která rámcově vymezuje, jaká metoda byla použita a její popis. Třetí kapitola pojednává už o samotném zjištění přehledové studie. Probíhá v ní samotná analýza textů, jednotlivý přehled, jak články se spiritualitou pracují. Kapitola zahrnuje grafy a tabulky vycházející z analýzy dat. Čtvrtá kapitola popisuje, jaká může být interpretace zjištění v kontextu české sociální práce po analýze dat v třetí kapitole.

Popis postupu zní následovně. Nejdříve bylo důležité vyhledat a zařadit data, z kterých bude přehledová stať vycházet. Na webech odborných časopisů proběhlo tedy mapování recenzovaných odborných článků, které splňovaly kritéria zdrojů přehledové statě a pojednávaly o spiritualitě. Články byly zařazeny do analýzy dat, kde byly primárně rozděleny na kategorii A a B. Do kategorie A byly zařazeny ty články, které se zabývaly spiritualitou posvátnou, a v kategorii B ty, jež pojednávaly o sekulární spiritualitě. Tato analýza dat pak sloužila celé struktuře přehledové studie.

1. Vymezení tématu

Klíčovým pojmem pro tuto práci je spiritualita. Jde o termín, který se používá v mnoha prostředích a významech – v teologii, religionistice, sociologii nebo také psychologii náboženství. V rámci jednotlivých disciplín se pokusím základně popsat jejich individuální přístupy ke spiritualitě.

Na začátek je důležité základně vymezit spiritualitu a religiozitu a vztah mezi nimi. V sociální práci a jiných oborech má religiozita jasně definovaný rámec, který se vztahuje k náboženství a dá se velice snadno uchopit. Obory jako religionistika, sociologie náboženství atd. pracují spíše s tím, jak tento pojem metodologicky měřit, jelikož pojem má už pevně daný definiční rámec (k čemu se vztahuje). Právě pojem religiozity se dá spojit s pojmem náboženství. Tím se odkazuje na to, že tento termín je spojován s institucionálním vyjádřením transcendentna neboli posvátna vůči vnějšímu světu (Suchomelová, 2016, s. 94).

Spiritualita se převážně váže k osobnímu vnímání transcendentna, alespoň tak je v odborném kontextu sociálních věd více poukazováno (Suchomelová, 2016, s. 94). Variabilita k uchopení termínu je velmi různá, což odkazuje i na různorodost její nejednotné konceptualizace. Definice spirituality v této práci jistě nezahrnuje veškeré popisy, které se k ní vztahují.

Oba zmíněné termíny byly nejdříve spojovány jako dva druhy přístupu k posvátnu, které jsou vzájemně propojeny a můžeme je vnímat jako termíny, které mají kořeny v různém přístupu k transcendentnu (Kaňák, Váně, 202, s. 182).

1.1 Definování spirituality prizmatem teologie, religionistiky, sociologie a psychologie

1.1.1 Teologie

Definice spirituality

Teologický přístup dle Fischera, Heryána, Jandejska a Širka (2018) lze vnímat jako přesahující fenomén spirituality s teologickým způsobem. Tento přesahující fenomén dodává nový rozměr sociální dimenzi, protože otvírá pro člověka zcela novou sféru, přesahuje člověka v jeho bio-soci-psycho rovině a přidává duchovní neboli spirituální rozměr. Pracovník tak může s pomocí teologie tento rozměr otvírat s respektem toho druhého (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 13).

Právě v biblických příbězích je odkazováno na zkušenost s oním „něčím víc“, tedy na vztah s Bohem, který pak člověka v životě provází a dává přesah jeho práci (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 13). Sami autoři článku jsou ovšem ochotni připustit, že pojem spirituality s teologickým přístupem lze hodnotit jako neutrální termín bez zaměření na konkrétní

církev. Jejich důraz je však kladen na Boha a „víru“ v něj. Díky tomu mají sociální pracovníci dostatek manévrovacího prostoru ohledně zprostředkování duchovní dimenze klientovi (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 19).

Vazba na teologii a teologickou etiku

Pojednání o teologii, které zde uvádím, nám pomáhá lépe uchopit fenomén spirituality, který je s oborem teologie propojen. Teologie popisovaná v mé práci ji pojímá jako termín propojený s religiozitou a křesťanským náboženstvím. Záměrem autorky je tedy popsat a definovat především křesťanskou teologii. Spiritualita zde tedy může být spojena s křesťanskou církví a „vírou“ v křesťanského Boha anebo alespoň s určitými křesťanskými principy a pravidly. Za oblast nejvíce se zabývající vztahem teologie a sociální práce je možné označit teologii pro sociální práci nebo teologii sociální práce (Opatrný, 2013, s. 54).

Sociální práce vychází z přesahu z jiných oborů, které jí mohou dát nový rozměr, např. psychologie či sociologie. I teologie může dodat sociální práci přesah, ale odlišný než jiné obory. Dialog mezi těmito obory podporuje pohled na lidskou důstojnost, spravedlnost a milosrdenství, k němuž nás mohou vést biblické příběhy, a dopomáhat tak, aby se v sociální práci nezúžil pohled na člověka, který má právo na sebeurčení podle zákona a ne podle jeho základních potřeb. Teologie může sociální práci podat interpretační rámec a s ním i určitý pohled na svět (Bohlen, 2018, s. 31).

Teologové vyučující na teologických fakultách s přesahem do sociální práce, převážně tedy ti, kteří mají propojení obou oborů, nabízejí propracované a systematické začlenění teologie do sociální práce i podněty pro inspiraci sociální práce v teologii. Součástí teologie je pak i teologická reflexe sociální práce (Opatrný, 2013, s. 54).

Obor teologická etika pracuje se spiritualitou, protože mu umožňuje svojí optikou lépe odkazovat na jeho poslání a smysl. Bez tohoto pojetí by teologická etika byla jen „moralisticko-legislativní disciplínou“. Jde zde totiž o vztah mezi poznáním a jednáním. Vyjadřuje dvojí pojednání mezi „vírou“ – „víra, které věřím“ („víra“ jako poznání zjevených pravd, jak je zjeveno v Bibli) a „víra, kterou věřím“, což je odkaz na osobní setkání s Bohem a poslušnost k němu. Etika s ohledem na svůj přesah a širší využití v různých oblastech tedy nevyužívá úzce zaměřenou spiritualitu navázanou na konkrétní náboženství. Přináší spíše křesťanské myšlení navázané na evangelium (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 16-17). Termín víra, který je využit v parafrázích textu, je v samotných textech použit se stejným významem jako spiritualita. Ve všech parafrázích je termín použit ve stejném významu (viz článek Fischer a spol. a Opatrný).

„Véra ovšem není ani křesťanskou etikou, ani morálním učením církve. Teologická etika totiž neučí, jak jednat, ale snaží se konkretizovat etická témata současnosti, například migrace, bioetické otázky, ekologické etiky, hospodářské etiky.“ (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 16-17). Umožňuje podporovat sociální spravedlnost, aby jen neposkytovala útěchu, ale postarala se i o příčiny trápení. Zpracováním těchto témat lze pak lépe pracovat k vytvoření zodpovědné

společnosti a lidské důstojnosti či demokratického státu. Právě tento obor pracuje se spiritualitou, která není vázaná na religiozitu, i když obor teologie je s náboženstvím (křesťanstvím) poměrně propojen (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 16-17).

Kontext sociální práce

Teologie reflektuje, že spiritualita nepovstává automaticky ze sociální praxe, ale ze zkušenosti s Bohem. V sociální práci může poskytovat možný interpretační rámec, který poslouží pohledu na svět. Při pomoci druhým by mělo jít o spiritualitu klienta i spiritualitu pracovníka, protože právě na pojetí spirituality odkazujeme už svým přístupem k druhému. Fischer a kol. (2018, s. 22-23) poukazují na to, že psychologie může řešit psyché člověka, ale neznamena to, že ho a priori vede k Bohu. Pro ty, pro které je důležitým aspektem jejich života, má spiritualita důležitý rozměr k porozumění člověka a k jeho pomoci. Měla by být brána stejně důležitě jako psychologie a práce s ní. Je tedy důležité doplnit pomáhající profese o duchovní dimenzi, která může být důvodem, proč pracovat v tomto oboru (Fischer, Heryán, Jandejsek, Širka, 2018, s. 17).

Pro teologii sociální práce by však mělo být důležité, aby zůstala vztažená k poselství Ježíše Krista o přicházejícím Božím království, což znamená přinášet do prostředí sociální práce povědomí potřeby uzdravení, záchrany a spásy, jinak společnost přestane vnímat svoji nedokonalost (Opatrný, 2013, s. 58).

Důležité je také vyvarovat se toho, kdy je imperativ pomoci vyjádřen „láskou k bližnímu“, a potlačuje tak v procesu pomoci jakoukoliv reflexi a zamyšlení se nad svými činnostmi v rámci postupu pomáhajícího. Zabraňuje to, aby si pracovník byl vědom vlastních limitů a spolupracoval s jinými odborníky. V takovém případě může víra vést k poměrně neúčinným postupům pomoci a může spíše uškodit (Opatrný, 2013, s. 155).

Shrnutí pro definici spirituality z teologického pohledu

V rámci definice spirituality je pro ni důležitý vztah s Bohem, představující něco, co člověka přesahuje. Díky spiritualitě je pracováno s duchovní dimenzí člověka, jejíž potřeby je důležité naplňovat. Jde zároveň o něco, co člověku dopřává přesah pro jeho práci a naplňování lidských duchovních potřeb.

1.1.2 Religionistika

Spiritualita jako pojem vyjadřující osobní, niternou polohu náboženství se v druhé polovině 20. století rozšířil na Západě i mimo oblast křesťanství. Na tomto rozšíření mělo podíl i hnutí Nového věku (New Age). V podání tohoto uskupení je spiritualita chápána jako osobní, nedogmatická zbožnost, která je založena na přímém náboženském zážitku a vyhýbá se institucím a jejich autoritativním nárokům. Oproti starému věku, v němž dominovalo křesťanství, má tomuto věku dominovat spiritualita, která sjednocuje, a přivést tak člověka k celistvosti a lidskou společnost k harmonii. Rozšíření pojmu spirituality tedy souvisí se zájmem Západu o náboženství

v druhé polovině 20. století, avšak o náboženství mimocírkevní a alternativní (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 10).

Spiritualita tedy začala nést i kladné hodnocení duchovního zážitku. V určité části západní společnosti se stala alternativou k pojmu religiozita a nástrojem pro odmítnutí organizovaného náboženského života (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 11). Spiritualita je velmi komplexní, nemusí znamenat jen emoce nebo „náboženské prožívání“. Dá se totiž rozdělovat na sedm rovin spirituality, jež jsou inspirovány dělením od amerického religionisty Niniana Smarta na sedm „dimenzí posvátného“ (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 20).

Jako první způsob vyjádření vztahu k posvátnu se mohou jmenovat předpoklady, které slouží jako naukové a filozofické koncepce. Ty člověku poskytují vysvětlení světa a orientaci v něm. Druhým vyjádřením jsou obřady, které prakticky naplňují realizování předpokladů do běžného života. Obřady mohou mít individuální nebo kolektivní podobu, jedná se o modlitbu či meditaci. Ke spirituální praxi patří také vše, co ji provází, to znamená posvátná místa, posvátné časy a „obřadní rekvizity“. Třetí rovinu nalezneme v posvátných hodnotách a normách, které jsou dány odjinud, nepocházejí z lidského myšlení, nevymyslel je člověk. Zdrojem obřadů a naukových koncepcí a vytváření etických pravidel bývá posvátné vyprávění, které je čtvrtou rovinou spirituality. Příklady posvátného vyprávění jsou legendy o svatých, zázračné a hrdinské příběhy nebo mudrosloví. Důležitou součástí sedmi dimenzí spirituality je zážitek. Zažít jej člověk může spontánně nebo záměrně pomocí prozření k duchovním pravdám, které jsou zpracovány prostřednictvím posvátného vyprávění a v souladu s naukovými a etickými koncepcemi. Jedná se o pátou rovinu. Všechny roviny směřují k šesté rovině, jsou v ní obsaženy či naplňovány, a to ve společenství. Jde o vnímání sebe samého jako součást společenství. Sedmým způsobem vyjádření spirituality může být umělecká či materiální tvořivost, která vytváří vztah k posvátnu pomocí vytváření uměleckých děl – např. hudba, obrazy. Tyto dimenze tedy ukazují komplexnost spirituality. Spiritualita je složkou osobnosti, která umožňuje vnímání řádu světa, struktury vztahů a zákonitostí a prožití světa jako smysluplného (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 20-22).

Spiritualita má i dynamický, volný rozměr, protože vztahování k posvátnu vyžaduje vnitřní zaujetí. Zaujetí a oddanost či dokonce vědomí určitého poslání, jež se stává smyslem života, mohou v různé míře prostoupit všechny roviny spirituality. Úvahy o zaujetí a oddanosti nás přivádí ke zdůraznění, že spiritualita sama o sobě není pozitivní nebo negativní. Je pouze silnou motivační silou, která může obohacovat i ohrožovat, např. působit ve prospěch míru nebo vyvolávat svaté války.

Ve smyslu této komplexní spirituality se dá pracovat s pojmem religiozity jako s podmnožinou spirituality – je brána jako tradičně a institučně zakotvená spiritualita (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 23-25).

Shrnutí pro religionistický pohled

Spiritualita je složkou osobnosti, která může sloužit jako komplexní pohled na svět a většinou je spojená s vnitřním prožíváním člověka.

1.1.3 Sociologie náboženství

Sociologii do jisté míry ovlivnil proces sekularizace a vztah mezi modernitou a náboženstvím. V moderní době je postavení náboženství nejisté. Tvrdí se, že ve všech moderních společnostech je pokles sociálního významu náboženství, jiní však pokles významnosti náboženství připisují pouze tradičním fenoménům náboženství a tvrdí, že sekularizace spíše vedla ke změně a posunům, ke kterým ve společnosti v moderní době došlo (Lužný, 2012, s. 97).

O povaze sekularizace diskutují dva přístupy. Podle jednoho se jedná o sekularizaci, která je stále ve vztahu k sakralizaci, protože tyto procesy se berou jako vůči sobě vzájemně referující. Modernizace může vést jak k sekularizaci reality, tak i k její sakralizaci a bere na sebe řadu paradoxních vyústění. K vzestupu náboženství napomohl fenomén individualizované formy religiozity. Vzestup takzvaného náboženského trhu, který vznikl s fenoménem pluralizace, a vysvětlení vzniku takového jevu se připisuje jak sekularizaci, tak sakralizaci.

Druhý přístup k sekularizaci sleduje jednotlivé konceptualizace sekularizace kromě specificky kulturních odlišností. Existují další čtyři možné podoby tohoto procesu, které se zaměřují na rozlišení vnitřních a vnějších zdrojů sekularizace a na působení přímých a nepřímých vlivů. Může to poskytnout pohled, zda je sekularizace výsledkem probíhajícím uvnitř společnosti nebo jestli se jedná o zasahující tlak z vnějšího prostředí (Váně, 2014, s. 5-6).

Velkou výzvou pro sociologii náboženství kromě modernizace je globalizace, která velmi významně mění pohled na náboženskou sféru. Pracuje se s typologií čtyř forem náboženství. Každá typologie má dva protipóly, na kterých stojí. První forma je určována vztahem institucionalizované náboženství vs. neinstitutionalizované náboženství, druhá se vyznačuje činné, vlivné vs. privatizované. Třetí typ protichůdných tlaků představuje tradiční, konzervativní vs. moderní, liberální a čtvrtá typologie se vztahuje k uzákoněnému náboženství vs. nenáboženské formy, které mají náboženskou funkci (Beyer, 2007, 99-100 in Váně, 2014, s. 15).

Sociologie náboženství si klade za cíl pátrat po hodnotě, jakou hraje náboženství pro společnost a jednotlivce. Pozornost je směřována „k mikroúrovni společenského dění. Umocnila se teorie racionální volby a teorie individualizace a to právě s prosazením interpretativních teorií.“ (Váně, 2014, s. 17).

V sociologii náboženství se pojem spirituality používá právě v kontextu „nenáboženské“ spirituality. Nazývána je tak forma alternativní spirituality. Většinou se bere jako forma „víry“ bez církevního zastoupení či nějaké jiné instituce. Vzhledem k tomu, že nenáboženská a sekulární spiritualita není vázána na jednu instituci, ale je rozdrobená do individuálních představ lidí, je velmi těžké ji nějak konceptualizovat.

Terminologický problém vzniká proto, že pod necírkevní termíny se vztahuje tolik pojmů, které odkazují na různé „kvazináboženské představy, postoje a činnosti“. Ty nejsou spojeny

s žádnou oficiální věroukou historického náboženství. Pro tuto formu spirituality jsou typické „synkretičnost“ a upření pozornosti sama na sebe. Člověk není svazován pravidly a podmínkami, které jednotlivé instituce mají. Takováto spiritualita zahrnuje například „víru v účinnost amuletů, schopnost věštců předvídat budoucnost, horoskopy, převtělování, spiritismus, novopohanství nebo působení zesnulých předků,“ což ukazuje alespoň zlomek toho, co zahrnuje „víra“ v nadpřirozeno či posvátno (Hamplová, 2011, s. 298).

Shrnutí pojmu spirituality v sociologii náboženství

Vzhledem k zaměření na jednotlivce, jednotlivé proměny zkoumání a aplikací fenoménu jako modernizace a globalizace je spiritualita vnímána jako fenomén individuální „víry“, kterou si každý člověk zprostředkovává činnostmi, které jsou mu nejbližší. Termín víra je zde použit ve spojitosti s vyjádřením individuální spirituality.

1.1.4 Psychologie

Psychologie a náboženství měly ve 20. století spíše opatrný, rezervovaný vztah z důvodu, že „víra“ mohla člověku přinést mnoho pozitivního a obohacujícího, ale zároveň byl věřící vnímán jako nerozumný, nevyzrálý jedinec a jeho „víra“ byla spojována s psychopatií (Hacklová, Kebza, 2014, s. 120-121). Jde o trochu zjednodušující pohled na vztah náboženství a psychologie včetně jejich společné historie, která je o dost komplikovanější. Právě na půdě křesťanství totiž v druhé polovině 19. století v rámci éry liberální teologie vznikla odnož psychologie, a to psychologie náboženství. Zaměření psychologie na náboženství jako především vnitřní osobní zkušenost, nikoliv dogma, rituál a etiku, mělo psychologicky velmi zajímavé pojetí. Řada empirických badatelů pak pokračovala v tomto duchu a pracovala na tématech, jako je „adolescentní konverze, vývoj náboženské zralosti, psychofyziologické faktory mystických stavů. V první polovině 20. století přišel velký obrat. Skončila éra liberalistické teologie a prosadila se dialektická teologie,“ která považovala veškerá jiná náboženství kromě křesťanského za projev hříchu. Psychologie podle toho neměla co dělat ani v církvi či v teologii. V této době v Evropě a Americe proběhla „behavioristická revoluce, která byla zaměřena na lidské chování,“ které se dalo dobře měřit a objektivně popsat. Vědci se tedy zcela odklonili od náboženství a vnitřních prožitků člověka. V druhé polovině přichází obrat, který přinesl Gordon Allport jako průkopník humanistické psychologie. Zabýval se náboženstvím jako významným lidským projevem. Tento obrat je také spjat s osobností C. G. Junga, jehož hlavním tématem je právě náboženství (Říčan, 2002, s. 46-49).

I v psychologii se lze setkat s rozdílnou definicí spirituality a religiozity. Snaží se pracovat spíše s konstrukty, aby se vyhnula polarizaci. Religiozita / náboženství bývají vnímány jako negativní, protože byly spojovány s dogmatickou a institucionální „vírou“, kdežto spiritualita jako subjektivní, autentická a individuální „víra“ byla hodnocena pozitivně. V současné době došlo k posunu významu v obou termínech, jelikož dochází k překrývání i rozdílnosti obou pojmů, oba

zahrnují „osobní systém přesvědčení, prožívání, chování, motivace“ (Hacklová, Kebza, 2014, s. 121-122).

Dalo by se tedy říci, že v centru zájmu psychologie náboženství je náboženské prožívání neboli psychické jevy náboženského rázu, tedy to, co by se dalo přirovnat k niternému prožívání náboženství. Patří sem i jednání, jehož součástí jsou pak psychické jevy, např. modlitba, liturgie, misie, tvorba posvátných spisů, stavba chrámů, mnišská askeze, upalování kacířů i charitativní obětavost. Dříve se „niterně náboženské prožívání“ vztahovalo k pojmu religiozita. V posledních desetiletích získal na významu pojem spiritualita, jenž oproti náboženství má pozitivní konotaci. Spiritualita se spojuje s niterním prožitkem, zatímco náboženství se označuje spíše za vnější projev instituce. Pro psychologii, jak vydefinoval Říčan (2002, s. 43-44), je vhodným pojmem právě religiozita zahrnující jak náboženské prožívání, tak i jednání. Spiritualita pak pro něj představuje niterný aspekt religiozity, který vystupuje do popředí, pokud se člověk vztahuje k božským bytostem pomocí modlitby nebo třeba meditací. Obecně by se dalo říci, že spiritualita je spojována se subjektivním vnitřním prožíváním religiozity, až v dnešních dnech jsou tyto dva pojmy od sebe oddělovány a jsou jim připisována zcela odlišná prožívání transcendentna. Právě termín spirituality, který zde byl několikrát použit, byl v článku využit jako synonymum pro osobní spiritualitu.

1.2 Vymezení sociální práce

Tématem této přehledové statě je spiritualita v sociální práci. Vymezení tohoto klíčového pojmu je velice důležité, ovšem také velice problematické. V tomto oboru se s přihlédnutím na větší množství diskurzů a škál zaměření velice složitě zaměřuje na něco jednotného, co by odpovídalo tomu, jaká je sociální práce.

Ve vzdělávacích oborech o sociální práci, pokud se zaměří na cíle sociální práce, vyplyne jedna z možných definic sociální práce. Jedná se o zabezpečení „podpory a důstojnosti člověka, lidských práv a sociální spravedlnosti“. Taková práce vyžaduje velkou míru kritického myšlení, aby byl pracovník schopen pochopit situaci jedince nebo skupin v jejich společenském kontextu a jeho práce směřovala k procesu, kdy sám klient zvýší své kompetence ke zkvalitnění svého života. Sám pracovník by neměl zapomínat na zlepšování vlastních kvalit pro vlastní profesi a svůj osobní růst v rámci studií (Šrajer, 2018, s. 79).

Podle nového etického kodexu z roku 2004 můžeme sociální práci definovat jako profesi podporující sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také osvobození lidí v zájmu vyššího blaha. Oblasti, ve kterých je jí nejvíce zapotřebí, jsou takové, kde dochází ke spojení lidí a jejich prostředí s přihlédnutím na teorie lidského chování a sociálních systémů. V takovém případě je dobré se ohlédnout na životní cyklus a interakci mezi biologickými, psychologickými, sociostrukturálními, ekonomickými, politickými, kulturními a spirituálními faktory v pohledu na lidský rozvoj a chování. Základem pro sociální práci jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.

Sociální práce byla vždy nějak spojena s kulturou, tradicí a náboženstvím dané země, ve které se vyvíjela. Na našem území je historie sociální práce velmi silně spojena s křesťanstvím, kdy její odklon od této dimenze přišel v době, kdy se práce profesionalizovala (Emrová, 2017, s. 16).

Nejednotná představa o sociální práci odkazuje také na prezentaci samotných pracovníků, kteří se mezi sebou nedokáží dohodnout na jednotném pojetí sociální práce. Je otázkou, jestli něco takového vůbec lze. Přisoudíme-li sociální práci určité nevyhranění vůči dalším oborům, její vědomosti pak může využívat také přímá spolupráce s dalšími obory. Přesahy sociální práce do jiných oborů jí pak brání se konkrétněji vymežit a bezbřehost různých nabídek, které v dnešní době nabízí, ji znemožňuje se nějak vnitřně definovat. Z pozorování v české sociální práci je zřejmé, že se představy o sociální práci dají shrnout do tří okruhů. Jedná se o pojetí „administrativní“, „profesionální“ a „filantropické“ (Musil, 2008, s. 66).

„Administrativní“ pojetí je bráno jako očekávání od sociálního pracovníka, že se bude chovat jako úředník, který vyřizuje ustálený soubor žádostí a pracuje převážně s příslušnými normativními akty, což nejčastěji znamená sociální zákony a předpisy. V tomto pojetí se v sociální práci hledí hlavně na formování vlastního výkladu norem v rámci své organizační jednotky. Pracovník pracující pod „administrativním pojetím je obeznámen s tou částí legislativy, která je mu svěřena“ (Musil, 2008, s. 66).

V „profesionálním“ pojetí je sociální pracovník brán za specialistu, který se zaměřuje na odborné posouzení, co klientovi brání v zapojení se do jeho sociálního prostředí, a na základě těchto posouzení umí pracovat s klientem a vyhodnotí účinnost intervence. Takový pracovník je pak schopen navázat spolupráci i s jinými pracovníky pomáhajících oborů při řešení různorodých nesnází v konkrétních situacích (Musil, 2008, s. 66-68).

„Filantropické“ pojetí neočekává od sociálního pracovníka, že bude úředníkem nebo specialistou. Má být hlavně člověkem, který potřebnému poskytne, co potřebuje. Jediné, co k takovému pojetí práce sociální pracovník potřebuje, je altruismus a láska k bližnímu. Empatické porozumění je důležité pro navázání vztahu, který je pro „filantropicky“ zaměřeného pracovníka důležitým nástrojem pomoci.

V dnešní době může být na sociální práci pohlíženo administrativním a filantropickým způsobem. Tyto okruhy činní ze sociálních pracovníků levnou pracovní sílu, na jejíž stanoviska není nutné se příliš ohlížet. Shoda na jednotné dohodě, která by definovala sociální práci, není asi zdaleka možná vzhledem k rozsahu sociální práce. Důležité je, aby se jednotlivé části sociální práce domluvily na vzájemné strategii komunikace, kterou budou mezi sebou a vůči ostatním subjektům mít. Umožní to jednotlivé definice měnit a proměňovat vůči tomu, jak se obor bude vyvíjet (Musil, 2008, s. 68).

1.2.1. Historie

Sociální práce i při svém vývoji v euroamerickém prostoru jako profesionální obor působí jen velmi krátkou dobu. Období její profesionalizace by se dalo datovat koncem 19. století. Kořeny sociální práce, z kterých vychází, avšak sahají daleko do historie, v níž je spojena s různými soudobými filozofickými směry a hlavně s židovsko-křesťanským světonázorem. Je tedy spojena s procesy vznikajícími na základě jiných oborů (Emrová, 2017, s. 16).

Spiritualita tedy do sociální práce vniká v 19. století, byla přinášena díky církevním společnostem, které reagovaly na to, že místní úřady nebyly schopné se adekvátně postarat o potřebné občany. Nelze říci, že by se zaměřovaly pouze na spirituální úkony, ale reflektovaly i postupy „sekularizační tendence modernity“, hlavně ohledně plánování a struktury pomoci. Původně toto smýšlení směřovalo k pojetí „vědecké filantropie“, který nabízel, že se v kontextu sociální práce aplikovala vědecká a rozumová vysvětlení. Nebyly opomíjeny etický rozměr pomoci, hodnoty organizace a její duchovní poslání. Postupně docházelo k tomu, že církevní a sekulární organizace více dbaly na profesionalizaci sociální práce vůči klientům a klientkám, a tak byl důležitější vědecký diskurz a diskurz spirituality byl stále více separován a oddělován od sociální práce. Došlo také k záměně pojmů spirituality s náboženstvím. Později bylo využíváno hodnocení z psychoanalýzy a behaviorální teorie. Jeden pojem bral náboženství jako iluzi a druhý jako neměřitelný či nevědecký pojem.

V českém kontextu nalezneme podobné skutečnosti jako v americkém kontextu, který je zmíněn o odstavec výše. Nejdříve byl diskurz spirituality součástí církevních organizací, které provozovaly sociální práci, a toto období je nazýváno jako laická charita. V roce 1923 vznikla *Organizace sociálních pracovníků* pro ukotvení sociální práce jako profese. Byla utvářena vědeckým diskurzem, hlavně sociologickým a medicínským. V tomto postavení v organizaci sociálních pracovníků nebyl diskurz spirituality příliš využíván. Spiritualita sloužila pro historické vymezení mezi „laickou charitou“ a „odbornou sociální prací“, kdy bylo nahlíženo na diskurz vědeckosti spíše než na diskurz spirituality. Tyto pojmy byly brány jako dva neslučitelné pohledy na sociální práci. Také určovaly rozdíl mezi sociální prací a duchovní pomocí. Profesionalizace byla pro sociální práci důležitá, pokud se chtěla etablovat vedle vědeckých disciplín, jako je medicína nebo sociologie (Kaňák, 2015, s. 35-40)

Jinak bylo pohlíženo na diskurz spirituality z pohledu charity, kde byl brán pracovník jako spolupracovník Boží a křesťanství bylo jasným bodem, který odděloval sociální práci poskytovanou charitativními organizacemi od ostatních. V roce 1948 byl diskurz spirituality i vědeckosti podřízen ideologii státu, tedy komunistickému režimu (Kaňák, 2015, s. 35-40).

Postupný návrat diskurzu spirituality do sociální práce (na území USA) se odehrával v druhé polovině 20. století. Byl spojen s charakteristickými změnami v sociální práci spojovanými s konstruktivismem a postmoderním pohledem na svět. Byly rozpracovány postupy, které umožňovaly zpracovávat sociálním pracovníkům s klientem jejich sociální dimenze. V českém

kontextu po revoluci 1989 se vyskytly dvě fáze v rámci diskurzu spirituality do sociální práce. První do roku 2008 navazovala na přerušený rozvoj z let 1923-1948 a druhá je charakteristická postupným pronikáním významu spirituality do sociální práce (Kaňák, 2015, s. 35-40).

1.2.2. Sociální práce – praktický výkon a teoretický kontext

Jak již bylo popsáno, sociální práce má více rovin. Její vnímání se dá rozdělit do tří dimenzí neboli kategorií. Tyto kategorie jsou pojmenovány s ohledem na odbornou literaturu.

„Pozici v sociální práci“ chápeme jako oblast odborných textů, učebnic, zákonných norem a etických kodexů, ve kterých pak pracovník může nacházet informace a poznatky k výkonu sociální práce (Kaňák, 2015, s. 32).

„Pojetí sociální práce“ je typ sociální práce, kdy nejde jen o soubor teoretických poznatků v odborné literatuře, ale je tvořen z velké části také praxí. Ta je odvozena z vlastních zkušeností a vytváří individualizovaný smysl sociální práce (Kaňák, 2015, s. 32).

Zatímco dvě předešlé kategorie můžeme brát jako určité návody pro teoretickou sociální práci, praktická realizace sociální práce je třetí kategorií nazvanou „dělání sociální práce“. Je dílem samotných pracovníků a sociální organizace. Postavení jakýchkoliv dimenzí bude různé podle kategorií, které jsme si zde rozvrhli – „pozici“, „pojetí“ či „dělání“. V této práci se autorka zaměřuje na první kategorii, protože bude využívat odborné texty (Kaňák, 2015, s. 32).

1.3 Dopady spirituality do výkonu práce

Spiritualita má dopady do sociální práce v podobě např. spirituálně laděných intervencí, které představují určitý způsob, jak může sociální pracovník pracovat s klientovou spiritualitou nebo se svou vlastní. Způsob, jakým se tyto spirituálně laděné intervence mohou využít, záleží na projevu, který preferuje klient. Může jít o modlení se za klienty, což neznamena, že by práce s klientem nevedla k žádnému výsledku. Může to být způsob, jak nechat zapůsobit někoho, komu na klientovi taky moc záleží. Je zde vnímaná omezenost možností sociálního pracovníka, a modlení tedy umožní tuhle záležitost předat Bohu, který v tu chvíli může zapůsobit víc jak člověk (Kaňák, 2019, s. 66, 69, 70).

Sociální pracovník se může při práci se spiritualitou také podílet na „změně spirituální roviny klienta pro stabilizaci jeho situace, tyto intervence jsou spirituálně situačně orientované“. Sociální pracovník se snaží ovlivnit situaci klientů skrze vlastní spiritualitu tím, že nabízí vlastní pohled na Boha, či citací z Bible, kdy se zdůrazňuje Boží láska, aby klientovi spíše pomohl, než komplikoval život (Kaňák, 2019, s. 66, 69,70).

Další z možností je „zkoumání spirituality pro snadnější orientaci v situaci neboli spirituálně senzitivní intervence. Spiritualita klienta tak zapadá do krize, kterou on sám prožívá, a pracuje se s ní tak, aby mu krizi pomohla překonat. Spirituálně laděné intervence mohou být vedeny úmyslem mapovat spirituální rovinu, která pomůže klientovi lépe se orientovat v jeho

situaci. Mohou ji pomocí intervencí ovlivňovat, aby byl schopen zvládnout krizový stav, nebo s její pomocí oslovit Boha kvůli možnosti více zasahovat a ovlivňovat situaci klienta. Hmatatelnými projevy spirituální intervence tedy mohou být modlitba, čtení Bible a další svátosti (Kaňák, 2019, s. 66, 69, 70).

Sociální pracovník může využít spiritualitu ke svému prospěchu, a to ke zvládnání životní situace, vyrovnávání se se stresem a čelení překážkám v osobním i profesním životě. Může tedy sloužit jako nástroj, který pomůže sociálnímu pracovníkovi vyvarovat se vzniku syndromu vyhoření (Emrová, 2017, s. 21, 25).

Spiritualita v rámci křesťanského myšlení přináší do sociální práce, a hlavně do charitativní činnosti skutky milosrdenství, které mají podpořit trpícího v jeho nelehké situaci. Skutky milosrdenství se rozdělují na tělesné a duchovní. Mezi duchovní jsou zahrnovány např. utěšovat smutného, napomínat hřešícího, odpouštět urážejícímu a modlit se za všechny. Vedou nás k tomu, aby v nás podpořily solidaritu k trpícímu, protože zdrojem tohoto milosrdenství je Boží láska k člověku, která nás může vést k lásce k bližnímu. Skutky milosrdenství mohou také odpovídat na celkovou potřebu člověka být bio-psycho-socio-spirituální bytost a snaží se, aby každá tato oblast a potřeby z ní plynoucí došly svého naplnění (Machulová, 2019, s. 21, 23). Projevy spirituality v praxi sociální práce mohou být zaměřeny jen na určitou klientelu. Většinou se zaměřují na staré a umírající, kdy kromě pomoci ohledně jejich potřeb se na spiritualitu klade také velký důraz.

1.3.1 Uchopení spirituality v kontextu této práce

V současné postmoderní společnosti spiritualita, alespoň tento pojem a jeho využívání, nabývá mnoho rozličných podob. Právě tyto různé podoby a uchopení spirituality se vyskytují v různých definicích a přístupech. Jedním z logických kroků bylo zpracování tohoto tématu jako přehledovou stať. Nabízí se řešit nejasnost termínu spirituality, jak je o ní referováno v obdobných časopisech oboru v zemi, která se profiluje jako jedna z nejvíce necírkevních. Alespoň na odborné, teoretické půdě sociální práce bude možné porovnat, jak se v současné době pracuje s tímto tématem a jaké různé varianty se nabízí (Martínek, 2006, s. 75).

Autorka se tedy zaměřuje na rozlišení posvátné a sekulární spirituality. Je otázkou, s jakou kategorií se v dnešní době pracuje více, jak moc se od sebe liší a mohou-li se vzájemně překrývat. Hlavní zaměření práce je na problematiku, jak jsou obě tyto kategorie v jednotlivých textech definovány.

2. Metodologický rámec

2.1 Formulace cílů

Cíle, které jsou zde kladeny, byly navrženy takovým způsobem, aby pomohly strukturovat a rozdělit přehledovou studii. Naše cíle by měly tedy zahrnovat: 1) identifikaci zastoupení různých typů pojetí spirituality v odborné literatuře sociální práce; 2) popis obsahu a využití spirituality v těchto odborných textech s ohledem na identifikované typy.

Tyto cíle se pak mohou rozvíjet do malých podkategorií, kdy se jednotlivé články mohou lišit v přístupu ke spiritualitě z pohledu sociálního pracovníka anebo klienta, který sociální služby využívá.

2.2 Dostatečně kvalitní literární přehled

Text práce je přehledovou statí, tedy teoretickým textem zaměřujícím se na metodologii zkoumání spirituality v sociálním rozměru, a to metodou „dostačujícího literární přehledu“ (Kaňák, Váně, 2021, s. 184).

Mareš tento typ přehledové studie zastřešuje pojmem „literární přehled“. Podle jeho definice se jedná o termín, který zahrnuje různé typy přehledů literárních zdrojů. Ohledně výzkumu může literární přehled sloužit jako „přehled dosavadních poznatků o zvoleném tématu za určité časové období“. Přehled zahrnuje výzkumné studie a teoretické práce a zpracovává je pak pro analýzu a zobecnění, co dané téma přináší (Mareš, 2013, s. 430). Záměrem této práce není výzkum, jde zde hlavně o přehled definic spirituality, jak ji definují jednotlivé články odborných časopisů.

Jelikož je cílem přehledové statě především naplnění cílů, které si autorka stanovila v kapitole *Formulace cílů*, byly dle těchto cílů vybírány texty z odborných časopisů, které se věnují sociální práci.

2.3 Kritéria zařazení textů

Zdroje, z kterých byly vybírány texty pro předkládanou přehledovou studii, měly jasná kritéria, podle nichž se dalo dobře orientovat a zařazovat. Ta kritéria jsou: 1) recenzované články publikované v *Caritas et veritas*, *Sociální práce / Sociálna práca*, *Fórum sociální práce*; 2) publikované do roku 2020 včetně; 3) v českém jazyce; 4) články, které alespoň základně popisují konceptuální vymezení spirituality, která je využívána v sociální práci, především jde o to, jak je popisována a definována. Musely tedy obsahovat definici právě tohoto pojmu tak, aby mohla být zařazena do posvátné nebo sekulární spirituality.

Kritéria pomohla k zúžení výběru z nepřehledného množství zdrojů. Definice pro jednotlivé body byla zmíněna výše. Publikované články byly vybírány do roku 2020 včetně. Mapování tématu

probíhalo v celém rozsahu vydaných ročníků časopisů a jejich archivů. Časopisy Sociální práce/Sociálna práca a Fórum sociální práce nemají na svých webech zveřejněna svá první vydaná čísla. Nebylo možné je tedy dohledat. Jednalo se o čísla a ročníky, které samy časopisy mají na svých webech převedeny do digitální formy. Jiná forma časopisů by byla velmi těžko dohledatelná. Vyhledávání probíhalo v roce 2021, proto bylo nastaveno časové omezení a byly zařazeny všechny ročníky 2020 ve všech číslech.

Zaměření studie bylo převážně na českou scénu sociální práce. Články byly pročítány jen v českém jazyce. Veškeré vyhledávání probíhalo manuálně bez využití prohlížeče.

2.4 Etická stránka předkládané práce

Etická stránka realizovaného přehledu je taková, že je zpracovaná z dostupných publikací, které jsou veřejně přístupné. Neovlivňuje konkrétní lidi, protože se jedná o analýzu textů bez důrazu na hodnocení, co je dobře nebo špatně. Nebylo tedy nutné ohledně této práce zvažovat, jestli zahrnutí článků do práce nepoškodí konkrétní lidi, respektive autory článků, jelikož se jedná o nehodnotící literární přehled. Práce překládá zpracovaný přehled prací, které se věnují fenoménu spirituality, pokud splňují kritéria zadané práce.

Samotné téma práce může být značně citlivé tím, že se jedná o individuální a intimní téma, proto je dobré zacházet s tímto termínem s respektem. Spiritualita v sociální práci může být zpracována z pohledu sociálního pracovníka, ale jinak na ni může nahlížet klient. Je tedy pak důležité, aby vzájemně respektovali svoje pohledy na tento fenomén a vzájemně si více neškodili.

2.5 Reflexe kvality a limitů předkládané práce

Reflexe kvality přehledové statě spočívá v zahrnutí aktuálních odborných zdrojů na poli sociální práce. Pro práci autorka vybrala odborné časopisy, které se zaměřují akademicky na téma sociální práce, protože každý časopis přispívá k odbornosti ze svého úhlu pohledu. Může a nemusí nám zprostředkovat trochu jiný pohled na spiritualitu. Jejich odborný pohled přesahuje i do praxe a odkazuje na postupy, jak je s tímto tématem pracováno. Odkazují na pohledy jednotlivých aktérů, jichž se tento fenomén týká. Jelikož se převážně jedná o teoretické statě s případnými výzkumy, jsou limitovány teoretickým a akademickým prostředím. Akademické a teoretické prostředí nemůže pojmut veškeré fenomény, které se ohledně spirituality v praxi sociální práce vyskytují. Práce tak nabízí jen dostačující literární přehled, limitovaný tím, co obsahují teoretické zdroje. Neklade si nárok na systematičnost, což je prvním limitem.

Druhý limit může pak být, že na úrovni dostačujícího literárního přehledu, který se vymezuje vůči systematičnosti, nemusí být tolik reflektovány detaily a nuance, stejně jako pozadí (prostředí a jestli články píše věřící či nevěřící) autorek a autorů.

2.6 Průběh vyhledávání a zařazování textů do přehledové studie

Pro splnění mých cílů se autorka zaměřila na recenzované články tří odborných časopisů, které se věnují sociální práci. Články mohly být publikovány do roku 2020 včetně. Vyhledávání totiž proběhlo roku 2021 v dubnu až květnu. Jednalo se o články výhradně v českém jazyce a musely alespoň základně popisovat spiritualitu.

Základem manuálního vyhledávání byly webové stránky odborných časopisů, respektive vyhledávání v jejich archivu. Časopis Caritas et veritas byl vybrán, protože se jedná o odborný časopis zaměřující se na křesťanskou reflexi v souvislosti se sociálními a humanitními obory. Do roku 2020 bylo vydáno deset ročníků a ke každému ročníku náleží dvě čísla. První ročník vyšel v roce 2011. V době vyhledávání neměl ještě jejich web prohlížeč na vyhledávání jednotlivých čísel. Čísla byla hledána manuálně. Články z webových stránek Caritas et veritas byly staženy z období 2011-2020, celkem šlo o 24 článků. Po následném přečtení bylo do přehledové statě zařazeno 12 článků.

Dalším časopisem bylo Fórum sociální práce – časopis s odbornými články zaměřujícími se na teorii a praxi v sociální práci, sociální politice a příbuzných disciplínách. Vždy se jedná o recenzované akademické statě, to je jádrem časopisu. Další rozsah témat pojednává o předběžných a metodických sděleních a o recenzích domácích a zahraničních publikací. Je publikován od roku 2010 a vychází dvakrát ročně. Dostupné ročníky jsou na webovém archivu od roku 2014. Do mojí přehledové statě byly zařazeny ročníky z roku 2014-2020. Do přehledu byl zařazen pouze jeden. Byl z roku 2018 a svým tématem pojednával o vlivu teologické etiky na vzdělání sociálních pracovníků.

Posledním zařazeným časopisem je Sociální práce / Sociálna práca, ten vychází šestkrát ročně, z toho dvakrát se jedná o anglické číslo. Od roku 2003 jsou čísla dohledatelná na jejich webových stránkách. Podporují svými odbornými články kvalitu a odbornost v sociální práci, rozvoj sociální práce jako vědní disciplíny a profesionalizaci praxe sociální práce. Struktura časopisu se skládá ze dvou částí, a to publicisticko-praktické a akademické části. Toto rozdělení plyne i z toho, že každá část vychází odděleně na různém médiu. Tiskem se vydává akademická část, jde o tzv. akademické statě a recenze knih. Publicisticko-praktická část neboli online články je koncipována šířeji a je určena pro publikování textů autorů z praxe. Oproti časopisu Fórum sociální práce se spiritualitě věnuje více a je schopen nám podat více pohledu a možnost zpracování našeho tématu. Spirituálnímu tématu je věnováno dokonce celé jedno číslo z roku 2008. Z jejich webu bylo stáhnuto čtrnáct článků a vybráno bylo devět, které byly zařazeny do analýzy dat. V časovém rozmezí se jednalo o články vydané v letech 2004-2016.

Podle abstraktů bylo vyhledáno, zda odpovídají kritériím stanoveným pro zařazení textu do přehledové statě. Z výběru bylo zařazeno 48 článků, u kterých byla naplněna kritéria pro zařazení (ověřeno v rámci celého textu). Celkově bylo do analýzy dat zařazeno 23 článků.

2.7 Struktura pro dostatečný literární přehled

Struktura pro klasifikaci textů byla určena na základě rozdělení podle kategorie A a B. Je to jedno z možných dělení pojetí spirituality v sociální práci. Kategorie A odkazuje na vznik a kořeny sociální práce, kdy byla sociální (charitativní) práce spojena s církví a hlavně křesťanskou vírou, protože právě tahle kategorie „diskurzu spirituality“ je ovlivněna kulturním, historickým a náboženským kontextem české společnosti. V tomto kontextu je tedy řeč o „křesťansky orientované spiritualitě, křesťanské sociální práci, křesťansky motivované sociální práci“ a z toho vyplývajících hodnotách, které jsou sdíleny křesťanstvím a sociální prací. Odkazuje na vzájemnou inspiraci teologie a sociální práce (Emrová, 2017, s. 16-17).

Posvátná spiritualita byla do jisté míry u nás spojována s religiozitou, není to však nutnou podmínkou. Do této kategorie jsou zařazeny texty s jakýmkoliv vztahem k posvátnu.

Kategorie B vychází ze sekulární spirituality. Po profesionalizaci sociální práce následoval odklon do církevního pojetí spirituality. Duchovní dimenze je spojována se smyslem života a odklonila se od jakéhokoliv spojení s konkrétní náboženskou představou. Podle Frankla je vůle ke smyslu vlastní každému člověku v jeho „sebetranscendenci“. Smysl života se nedá jen tak vytvořit, ale je nutné ho najít (Šimek, 2017, s. 125-126).

Zda se jedná o spiritualitu sekulární nebo posvátnou (Kaňák 2016, s. 72), může mít zásadní vliv na to, jak je s konceptem zacházeno a jak je spiritualita vnímána. Proto autorka jako klíčové zvolila právě toto rozřazení (viz cíle práce).

Texty autorka zapisovala do tabulky programu MS Excel, která sloužila pro analýzu dat. Ta byla rozřazována do sloupců podle autora, názvu článku, roku, časopisu a zařazení A/B. Na závěr byla dodána také stručná anotace, čímž jsou myšleny abstrakty článků, a jako poslední shrnutí neboli definice spirituality, jak k ní samotný článek přistupuje. Tím bylo vybráno 23 článků.

Následná struktura tabulky byla určena tak, abychom věděli, v jakém roce bylo téma spirituality více zpracováno a v jakých časopisech je téma častější. Závěrečné shrnutí či anotace může posloužit k orientaci, v jaké sociální oblasti se se spiritualitou pracuje.

3. Zjištění

3.1 Analýza textů

Analýza vybraných textů, která byla provedena s ohledem na uvedené cíle (viz Formulace cílů), identifikovala v člancích dvě kategorie ohledně spirituality v sociální práci podle toho, jestli je spojována s posvátným anebo se sekulárním pojetím (viz výše zmíněná kategorie A a B). Rozdělení do těchto kategorií je stěžejní pro práci se články a je zpracováno v tabulce č. 1. Grafy č. 1-6 zpracovávají informace ohledně počtu článků za rok, kolik článků je zařazeno pod kategorii A a kolik pod kategorií B a podíl jednotlivých časopisů na celkovém počtu textů zpracovaných v analýze dat. Grafy jsou zpracované podle dat z tabulky č. 1.

Obsahy jednotlivých témat by se daly shrnout do menších tematických celků. Ty představují oblasti, o kterých pojednává většina článků. Jednotlivé tematické oblasti se vztahují ke spiritualitě klienta, spiritualitě definované sociálním pracovníkem a vzdělání sociálního pracovníka. Okruhy nemají mezi sebou jasně vyznačené hranice a vzájemně se prolínají. Články v jednotlivých tematických celcích zpracovávají téma spirituality, jak ovlivňuje klienta, jak s ní zachází klient i pracovník a jaký přínos může podat vzdělání. Jednotlivé definice spirituality pak jsou vypsány v tabulce č. 2.

3.2 Přehled identifikovaných témat

Celkové množství analyzovaných textů je zahrnuto do tabulky č. 1. Texty jsou v tabulce rozděleny do kategorie A a B, protože primárním zájmem práce bylo rozdělení mezi sekulární a posvátnou spiritualitu (Kaňák, 2016, s. 75). Kategorie A odkazuje na posvátnou spiritualitu, která se vztahuje k transcenci, k Bohu. Nemusí být nutně navázána na nějakou instituci, to většinou zastřešuje pojem religiozita. Přesto do kategorie A byly převážně zařazeny texty, které souvisí i s religiozitou, kterou v našem prostředí zastřešují převážně křesťanské instituce a jejich práce s posvátnou spiritualitou.

Kategorie B odkazuje na sekulární spiritualitu, která je v mé práci pojímána jako smysl života, který je vlastní každému člověku (Kaňák, 2016, s. 75), kdy může člověk hledat význam různých zlomových událostí ve svém životě.

V tabulce celkové analýzy textů můžeme vidět, že celkem z 23 textů se 16 článků věnuje posvátné spiritualitě, kdy dva články jsou zařazeny do obou kategorií A i B. Do kategorie B bylo zařazeno přesně 5 článků.

Tabulka č.1: Přehled jednotlivých témat s uvedeným autorem, rokem, časopisem a rozdělením do kategorie A, B

číslo	Jméno autora	Název článku	časopis	rok	zařazení textu	
					A	B
1	Jana Maryšková	Křesťanské inspirační a motivační zdroje v pomáhajících profesích	Caritas et veritas	2011	A	
2	Markéta Elichová	Pěstování orchidejí a praxe charitativních organizací – Teologická reflexe charity a praxe pomáhající organizace	Caritas et veritas	2011	A	
3	Jaroslav Kozák, Michal Opatrný	Konfrontace pomáhající profese se zlem	Caritas et veritas	2014	A	
4	Michal Opatrný	Charity a diakonie – poskytovatelé sociálních služeb nebo sekundární církevní struktura?	Caritas et veritas	2017	A	
5	Jana Maryšková	Martyria jako jeden z křesťanských aspektů pomáhajícího	Caritas et veritas	2017	A	
6	Vojtěch Šimek	Proč jedná sociální pracovní fanaticky, cynicky nebo vyrovnaně? K souvislostem mezi spiritualitou a morálním postojem a k tomu, co nelze změnit	Caritas et veritas	2017	A	B
7	Tereza Cimrmanová,	Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělávání a kompetence pomáhajícího	Caritas et veritas	2017	A	
8	Jakub Doležel	Spirituální citlivost charitativních služeb: proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů	Caritas et veritas	2017	A	

9	Nicole Emrová	Spiritualita jako zdroj prevence proti syndromu vyhoření	Caritas et veritas	2017	A	
10	Jindřich Šrajber	Význam teologie, zvláště teologické etiky, v rámci vysokoškolského vzdělání v oblasti studia sociální práce	Caritas et veritas	2018	A	
11	Jan Kaňák	Spirituálně laděné intervence v krizové intervenci u sociálních pracovníků křesťanek	Caritas et veritas	2019	A	
12	Helena Machulová, Tomáš Machula	Pojetí spirituality a péče o terminálně nemocné	Caritas et veritas	2020	A	B
13	Ondřej Fischer, Ladislav Heryán, Petr Jandejsek, Zdenko Širka	Aspekty spirituality v příkladech teologicko-filosofického vzdělávání pro sociální práci	Fórum sociální práce	2018	A	
14	Vladimír Smékal	Možnosti poskytování psychosociální a duchovní opory seniorům v rodině a v zařízení sociální péče	Sociální práce / Sociální práce	2004		B
15	Jakub Doležel	Východiska a cíle charitativně-diakonické práce se seniory	Sociální práce / Sociální práce	2004	A	
16	Michal Opatrný	K čemu může být sociálnímu pracovníkovi dobrá jeho víra? Vztah víry a sociální práce ve světle výzkumných rozhovorů s pracovníky Charity Plzeň	Sociální práce / Sociální práce	2006	A	

17	Michal Opatrný	K čemu je sociálnímu pracovníky dobrá jeho víra? Vztah víry a sociální práce ve světle výzkumných rozhovorů s pracovníky charity	Sociální práce / Sociální práce	2008	A	
18	Pavel Navrátil, Jitka Navrátilová	Postmoderna jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci	Sociální práce / Sociální práce	2008		B
19	Ondřej Fischer, Petr Jandejsek	Teologicko-filozofické vzdělání jako cesta ke spojení teorie a praxe v sociální práci	Sociální práce / Sociální práce	2010	A	
20	Alois Kříšťan, David Urban	Náboženské interpretace motivující k sociální práci	Sociální práce / Sociální práce	2012	A	
21	Jan Kaňák	Postavení diskurzu spirituality v sociální práci	Sociální práce / Sociální práce	2015		B
22	Jan Kaňák	Nedefinovaná profesionalita: vztah diskurzů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé literatuře	Sociální práce / Sociální práce	2016		B
23	Věra Suchomelová	Spirituální potřeby seniorů v sociální péči	Sociální práce / Sociální práce	2016		B

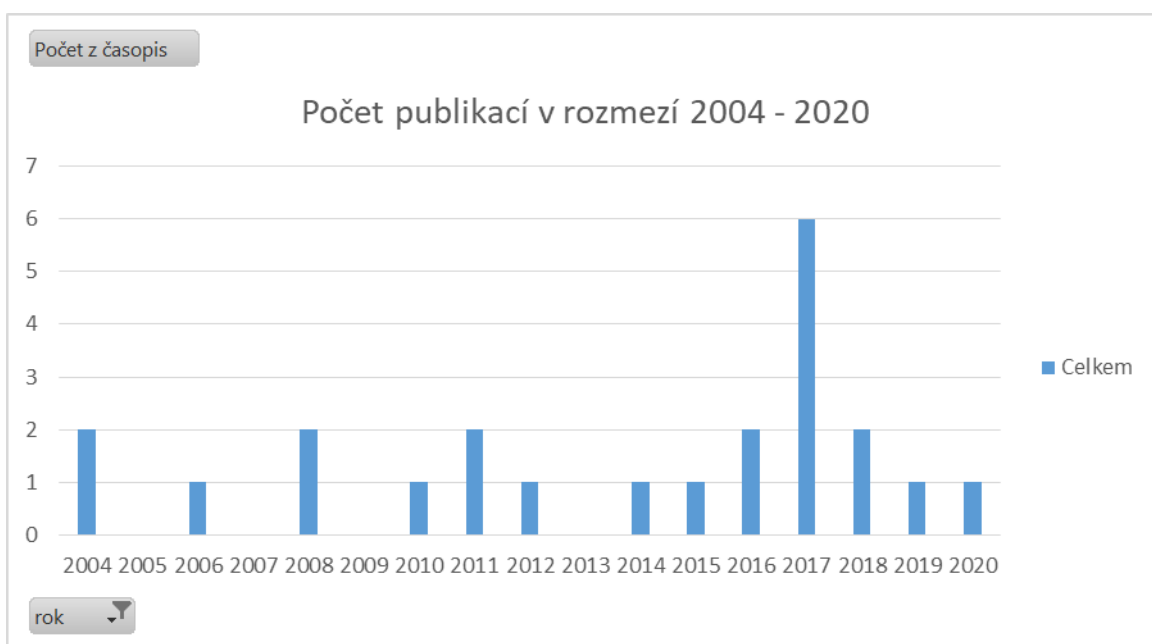
Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 1 prezentuje počty článků dle roku vydání. Jak je z něj patrné, nejvíce článků, co se jednotlivého roku týče, vyšlo v roce 2017. Články z tohoto roku jsou z časopisu Caritas et veritas. Tento časopis má právě největší podíl zařazených článků do tabulky, jelikož jde o křesťansky zaměřený časopis. Duchovní dimenze a spiritualita je pro něj tedy často řešeným tématem v návaznosti na charitativní práci a víru. V grafu se odráží zadaná data z tabulky. V ostatních letech je vždy alespoň jeden článek určen tématu spirituality. Na grafu lze pozorovat, že i když články

nemají vzrůstovou tendenci, od roku 2014 je každoročně přítomné téma spirituality a udržuje se v povědomí oboru.

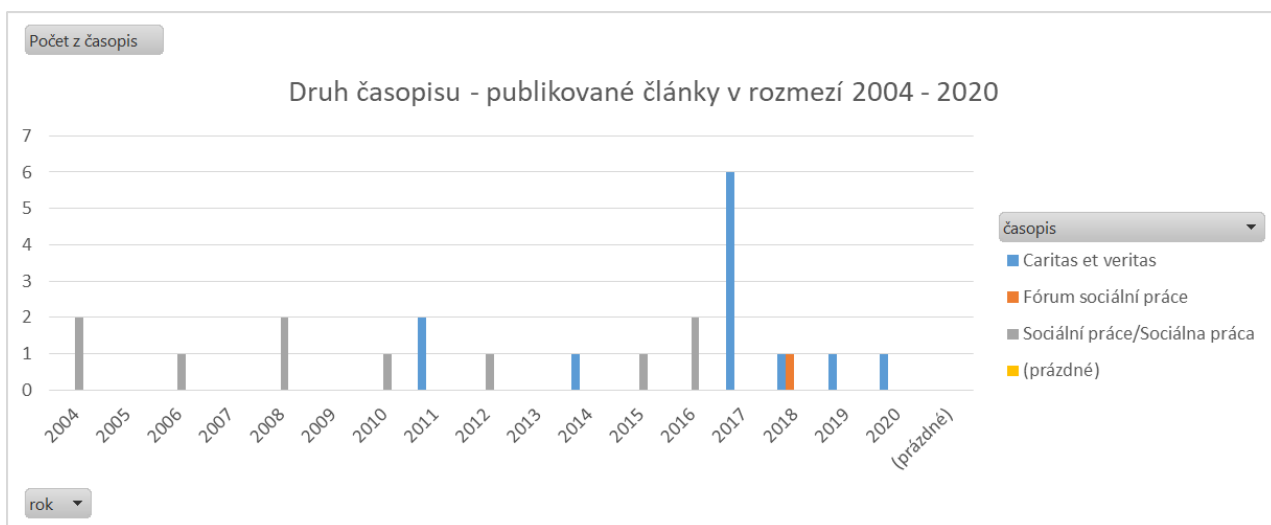
S ohledem na zaměření časopisu Caritas et veritas je možné očekávat, že bude počet článků z tohoto periodika vyšší než u druhých dvou časopisů. Odkazuje nás na to graf č. 2. Už z analýzy dat uvedených v tabulce č. 1 je jasné, že Caritas et veritas měl více zařazených článků. Jeho podíl je 12 článků z celkově zařazených 23. Fórum sociální práce má zařazený pouze jeden článek z roku 2018 a ze Sociální práce / Sociálna práca bylo do tabulky č. 1 zařazeno 10 článků.

Graf č. 1: Počet publikací v jednotlivých letech

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 2: Druh časopisu – publikované články v rozmezí 2004-2020

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 2 ukazuje, že opravdu největší podíl na tomto tématu má Caritas et veritas. Téma spirituality je spojováno s tématem křesťanského náboženství, kdy posvátná spiritualita může být spojována s vírou v křesťanského Boha. Na rozdíl od Caritas et veritas podíl článků z časopisu Fórum sociální práce je jen jeden z celkových deseti, které jsem vybrala z webu. Časopis Sociální práce / Sociálna práca přispívá k tématu spirituality velice pravidelně, ve čtvrtém ročníku v roce 2008 bylo číslo dokonce monotematicky věnováno spiritualitě. K našemu tématu se daly zařadit dva články z tohoto ročníku, které jsou na grafu vidět. Pojednání o tématu má tedy výkyvy, ale i tak mu časopis věnuje pozornost.

Graf č. 3: Počet článků z kategorie A, B (A – posvátná, B – sekulární spiritualita)

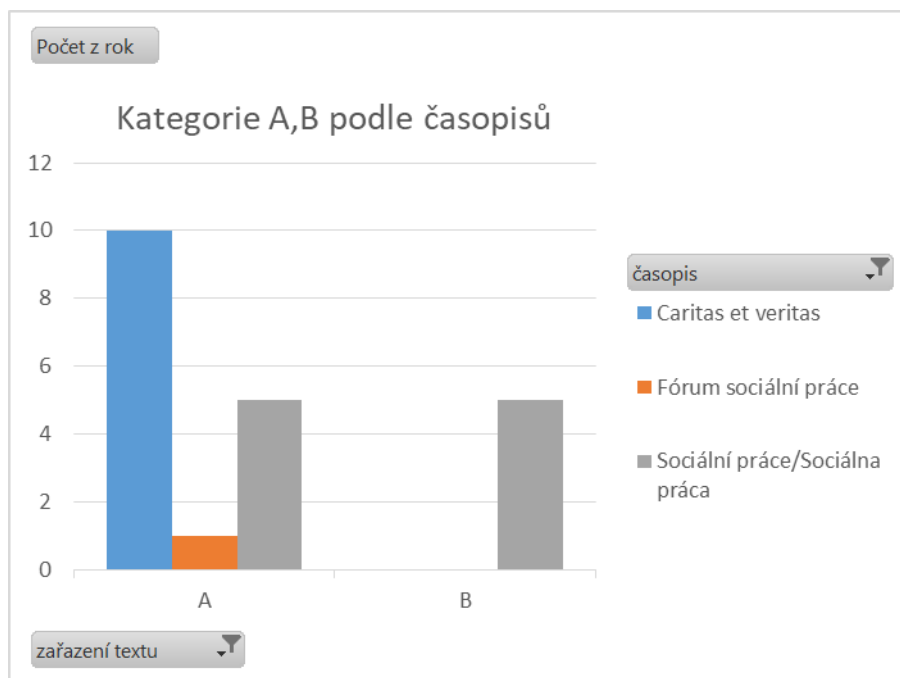

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 3 ukazuje větší poměr posvátné spirituality oproti sekulární. Z celkového počtu zařazených článků jsou dva zařazeny do obou kategorií. Počet článků pracujících s posvátnou spiritualitou převážně vychází z církevního (křesťanského) prostředí, ze zařazených článků má největší podíl Caritas et veritas (12). Z těchto 12 článků se všechny věnují posvátné spiritualitě, kdy dva články jsou zároveň zařazeny i do kategorie B. Do posvátné spirituality můžeme řadit i jediný článek zařazený z Fóra sociální práce a 5 článků z celkových 10 zařazených textů ze Sociální práce / Sociálna práca. Na kategorii B, sekulární spiritualitě, se tedy podílí 2 články Caritas et veritas, které spadají i do kategorie A, a 5 článků ze Sociální práce / Sociálna práca. Sekulární spiritualita, která se odkazuje na smysl života, má tedy menší zastoupení než spiritualita posvátná (alespoň v rámci analyzovaných článků). Je otázkou, jak moc je sekulární spiritualita využívána v praxi sociální práce oproti naší teoretické analýze. Naše data jsou závislá na teoretických textech při práci se spiritualitou kategorie A i B. Sekulární spiritualita může být v praxi méně nápadná než ta posvátná. Jelikož pojem spiritualita se komplikovaně definuje, je také

složité určité její projevy zařadit do jedné z kategorií. Je totiž problematické určit, z jakého pohledu by se měly definovat – jestli z pohledu lidí nebo akademiků.

Graf č. 4: Kategorie A, B podle časopisů

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Na grafu č. 4 je přehledně ukázáno, do jaké kategorie zmíněné časopisy přispívají spíše, jak bylo zmíněno výše. Časopis Sociální práce / Sociálna práca dle článků umístěných v tabulce přispívá jak k posvátné, tak i k sekulární spiritualitě. Zbylé dva časopisy se zabývají tématem posvátné spirituality.

3.3 Obsahy identifikovaných témat

Obsahy jednotlivých článků spojuje koncept spirituality, každý ovšem s tímto tématem pracuje poněkud odlišně. Přesto se jednotlivé obsahy dají spojit do větších tematických celků, které přistupují ke spiritualitě z určitého úhlu pohledu. Přehled jednotlivých definic můžeme vidět v tabulce č. 2. Záleží na tom, jestli se téma zaměřuje na sociálního pracovníka, který k němu má nějaký vztah, a může být jeho vlastní oporou, nebo se s ním setká v rámci svého pracoviště. Pak tu máme pohled klienta, pro něhož bude duchovní dimenze natolik důležitá, že bude vyžadovat, aby s ní bylo pracováno. Také se nám zde objevuje oblast vzdělání, kdy je kladen důraz na pracovníkovo odborné vzdělání. Se spiritualitou by se tak pracovník setkal už na studiích, a získal by tak teoretický náhled do duchovní dimenze člověka. Bere se to jako důležitý prvek, který by studentům a pozdějším sociálním pracovníkům pomáhal v jejich práci, dával jejich práci přesah a určitý nadhled nad jejich prací.

V rámci přístupu kategorie A má práce s posvátnou spiritualitou zastoupení ve všech tematických celcích – jak při práci s klientem, s pracovníkem, ve vzdělání a v rámci definování spirituality samotné. Kategorie B, která prezentuje sekulární spiritualitu, jež je počtem článků oproti kategorii A menší, působí svými tématy v tematických celcích převážně v klientské oblasti a v definici spirituality.

Prvním tematickým okruhem jsou texty, jež se zaměřují na sociálního pracovníka. K tématu je přistupováno jako k osobnímu přínosu pracovníka. Definice spirituality z pohledu pracovníka, která je zde brána jako posila proti stresu a případnému ohrožení syndromem vyhoření, může sloužit motivačně k solidaritě s druhými lidmi a v pomáhajících profesích může pracovník svými činy reprezentovat svoje ideály prezentovány právě spiritualitou. Pracovníkova spiritualita je prezentována v rámci posvátné spirituality. V prostředí, ve kterém se pracovník pohybuje, může svoji spiritualitu zprostředkovat klientovi, pokud klient o spiritualitu projeví zájem. Může ji využívat na zmírnění utrpení. Většina textů, v nichž poukazují na spiritualitu pracovníka, pracuje právě s posvátnou spiritualitou, která je vázána na víru v transcendentno. Texty se také zabývají otázkou, zdali je v církevních zařízeních kladen důraz na víru v křesťanského Boha a zda ho takto pojmají všichni, kdo v instituci, např. v charitě, pracují. Převážně je tedy posvátná spiritualita spojena s institucí v rámci křesťanské religiozity, nemusí to být však podmínka. Křesťanské náboženství – religiozita pracovníkovi může zprostředkovávat různé rituály, které mohou jeho i klientovu posvátnou spiritualitu posílit. Sekulární spiritualita neboli kategorie B jako tematický celek zabývající se pracovníkem zmiňuje článek, kde pojímá spiritualitu jako objektivní smysl života, který slouží pracovníkovi k sebereflexi a poskytuje náhled na morální hodnoty.

I když pracovník zpracovává svoje pojednání o spiritualitě, může být vyzván k práci s ní, pokud to vyžaduje klient sám. K tomuto tématu se dá přiřadit druhý tematický okruh článků se zaměřením na klienta. Na klienta nahlížíme jako na člověka, jehož potřeby se skládají z bio-socio-psycho-duchovní sféry. Je nám jasné, že duchovní sféra bude čerpat právě z oblasti spirituality. Klientovy potřeby mohou být naplněny zprostředkováním spirituality, kterou pracovník sám vyznává. Může být zaštitěna religiozitou – náboženstvím a jejími rituály, např. četbou Písma, modlením se za klienta nebo s klientem, zpovědí nebo slavením eucharistie. Ty mohou pomáhat naplnění posvátné spirituality. Problém může nastat, pokud sám pracovník toto téma nemá vyřešeno, a není tedy možné, aby adekvátně reagoval na klientovu potřebu, a může do jisté míry i ublížit. Ze článků vyplývá, že se pracuje právě se spiritualitou posvátnou.

Klient pak může v různých fázích života, např. ve stáří nebo v rámci rodiny, projevit zájem o spiritualitu, která ho přesahuje a slouží mu jako smysl života (kategorie B). Tento pojem pak slouží ke spojení s rodinnými členy, protože se k němu všichni mohou vztáhnout. Ve stáří se klade důraz na pomoc se smířením s procesem stáří a překonáním těžkostí v nemoci. V takovýchto případech se může jednat o spiritualitu sekulární.

Spiritualita jako diskurz sociální práce může být předmětem zájmu vzdělání. V těchto článcích se autoři zaměřují na to, že sociální práce vychází z křesťanských kořenů. Zapojení teologie do výuky studentů sociální práce zajišťovalo jistotu důrazu na teologickou etiku. Tento koncept spojuje s morálními hodnotami, tedy s rozměrem, který by pro práci a hlavně pro studium sociálního pracovníka byl přínosem. Téma vzdělání se také opírá o lepší pochopení vnitřního světa klienta, jehož díky teologii a teologické etice chápeme jako bio-socio-psycho-duchovní bytost. Ve článcích se autoři zmiňují, že právě to může vést k lepšímu pochopení klientova vidění světa a lepší spolupráci s ním. Hodnoty, které zde prezentují, jsou spojovány s posvátnou spiritualitou, která tyto poznatky může využívat i bez navázání na religiozitu. Sekulární spiritualita B jako smysl života není v článcích o vzdělání zmiňována.

Následující tematický celek je se všemi celky velmi provázán, přesto v tabulce byly zaznamenány články, které se zaměřují převážně na toto téma. Dal by se pro potřeby této bakalářské práce nazvat jako „definice spirituality samotné“. V předchozích tematických článcích jsme se zaměřovali na definice spirituality vzhledem k sociálnímu pracovníkovi, spiritualitu klienta, spiritualitu ve vzdělání. Z nich vyplývá, že je vlastní každému člověku, dle jejího fungování a zacházení s ní pak vzniká konceptualizace spirituality. Definice spirituality samotné odkazuje na to, že vnímání spirituality se z veřejného sektoru přesunulo do pojetí něčeho, co je čistě soukromé a individuální. V našem prostředí se s takovým tématem převážně pracuje v rámci náboženské sféry, není to však samozřejmost.

Tabulka č. 2 prezentuje veškeré shrnutí definic spirituality jednotlivých článků, které se autorka pokusila rozepsat do jednotlivých tematických celků, které se jednotlivých definic týkají (viz výše). Zastoupení kategorie A je hojnější, kdy posvátná spiritualita vztažená k transcenci posiluje sociálního pracovníka v jeho práci a klientovi pomáhá mírnit jeho utrpení. Ve vzdělání je využívána posvátná spiritualita v rámci křesťanské teologie, která může sloužit sociálním pracovníkům jako morální kompas. Spiritualita by se dala shrnout jako něco osobního a individuálního, čemu se v odborném prostředí snaží dát pevnější rámec a přesná pravidla, jak by se s tímto fenoménem mělo pracovat. V těch několika případech, kdy se článek zabývá kategorií B, tedy sekulární spiritualitou, se jedná o články 6, 12, 14, 18, 21, 22. Jsou to většinou články, které se zaměřují na definici spirituality samotné a poukazují na její význam pro smysl života, který klientovi může být bližší, pokud nemá blízko k žádnému náboženství ani k posvátnu. Shrnutí definic by se dalo podat tím způsobem, že spiritualitu, ať už posvátnou nebo sekulární, ovlivňuje sociální pracovník a jeho přístup k ní a stejně tak klient a jeho potřeba řešit ji.

Tabulka č. 2: Přehled definic spirituality pro jednotlivé články

* - označuje, že text spadá pod kategorii B

1.	Křesťan a víra – posila a opora pro sociálního pracovníka + odkaz na biblické texty
2.	Deklarace spirituality v rámci církevního prostředí, víra pracovníka pomáhá k naplnění duchovní dimenze klienta
3.	Zakoušení zla a spiritualita jako pomáhající prostředek pro „zmírnění utrpení“.
4.	Spiritualita (víra) jako spojnice mezi charitou a církví, aby právě v charitě byl kladen důraz na spiritualitu a její duchovní náplň.
5.	Martyria jako svědectví o víře v rámci pomáhající profese, dosvědčují svou víru v Boha v rámci skutků.
6.*+A	Pohled na spiritualitu jako na něco, co nutně nemusí být uctíváním Boha a posvátna, a ohlédnutí se za pojmem sekulární spiritualita, kdy se může jednat o hledání smyslu života. Také se autoři zaměřují na spiritualitu spojenou s Bohem a pracují s oběma koncepty.
7.	Spiritualita je zde definována jako individuální jev související s transcendentí a smysluplností života. Religiozita je pak vztahem člověka k náboženství a k instituci. Zde se autoři snaží poukázat na fakt, jak moc má pracovník spiritualitu reflektovanou a do jaké míry dokáže vyhovět potřebám klienta.
8.	Koncept spirituality jako něco, co by mělo být naplňováno v rámci potřeb klienta, ale problémem je, když nemá koncept vyřešen sám sociální pracovník a neumí s ním pracovat.
9.	Definice spirituality jako něčeho, co může pomoci před syndromem vyhoření. Když se totiž u člověka pracujícího v sociální práci pracuje i se spirituální složkou, která je důležitou dimenzí člověka, může jít právě o prevenci proti vyhoření.
10.	Zde není explicitně definována spiritualita, ale klade se zde důraz na teologickou etiku, která by se měla vštěpovat studentům sociální práce a která zajišťuje doklad morálky v této oblasti.
11.	Spiritualita je zde brána jako jeden z diskurzů, které mohou sociální práci obohatit. Záleží vždy na klientovi a sociálním pracovníkovi, který s ohledem na požadavky klienta na spiritualitu může zajistit četbu posvátných textů, modlení za klienty, práci na odpuštění těm, kteří jim ublížili, a podporovat klienty ve spirituálním růstu.
12.*+A	Pohlíží na spiritualitu jako na navázání na transcendentno, ale i na sekulární pojetí, tedy na smysl života. Snaží se spíše zmapovat různé pohledy na spiritualitu a zároveň

	reflektovat tu křesťanskou, která je navázána na náboženství. Představuje ji jako něco, co může uškodit, pokud je s tím špatně zacházeno. Důraz na člověka a jeho bio-socio-psycho-duchovní dimenzi je zde také přítomen.
13.	Zde se pohlíží na člověka jako na bytost bio-psycho-socio-spirituální, pracovat s touto tématikou může pracovník, jen když se naladí na vnitřní chápání světa klienta. Pracuje se zde se spiritualitou v kontextu kořenů evropské křesťanské sociální práce. Autoři se zaměřují na teologii a teologickou etiku, s jejíž pomocí chtějí ukázat, jak se spiritualitou pracovat a jak přistupovat ke klientovi.
14.*	Duchovní dimenze (spiritualita) je zde prezentována jako něco, co pomůže rodině v její sounáležitosti a soudržnosti, pokud se mohou členové rodiny vztáhnout k něčemu, co je převyšuje. Odpovídá to ale určité osobnostní a duchovní vyspělosti.
15.	Využití spirituality a duchovní dimenze k tomu, jak se psychologicky vyrovnat se stářím a dát mu kvalitní ráz. Spiritualita přemůže strach a ukáže novou dimenzi života.
16.	Pohled výzkumné práce, která se zabývá myšlenkou, jestli její zaměstnanci jsou věřící a jak pracují s touto dimenzí, jak jsou na tom ti, kteří se religiozitou nezabývají, a přesto pracují v zařízení, které je církevní. Identifikují se s myšlenkou spojení charity a církve? Je tohle spojení nějak promítáno do praxe? Vztah charita + církev.
17.	Vnímání propojenosti práce sociálního pracovníka a jeho víry, a jak k tomu jednotliví pracovníci přistupují. Sociální pracovníci + víra.
18.*	V článku není cíleno přímo na spiritualitu, ale jde o postmoderní pohled na ni v sociální práci. Změna vnímání náboženství a víry, které se z kolektivní a veřejné sféry přesouvá do sféry individuální a soukromé.
19.	V článku se přímo nepracuje se spiritualitou, ale s konceptem teologie, která může sociální práci dodávat určitou strukturu v náboženském nebo i nenáboženském kontextu. Apeluje zde na zapojení teologie do výuky jako opory pro sociální pracovníky.
20.	Výzkum se zaměřil na tři kategorie: pojetí Boha, pojetí člověka, pojetí víry, kdy se šetřením zjišťovalo, jak vlastně pracovníci se svou vírou pracují, jestli je to jejich motivace při práci a zda evangelizují, tedy předávají víru dál.
21.*	Na spiritualitu se zde pohlíží jako na diskurz, který je v současné době v sociální práci hodně diskutován. Podle odborných článků se snaží zodpovědět, jak s ním pracovat. Spiritualita je zde rozdělována na „posvátnou“ a „sekulární“.
22.*	Opět pohled na spiritualitu rozdělenou do dvou kategorií: sekulární, která je brána jako smysl života, a transcendentní (posvátnou), která se vztahuje k Bohu – vyšší entitě a k náboženství. Výsledkem celého výzkumu pak má být, jak spolu funguje diskurz profesionality a spirituality v sociální práci a jak ji rozděluje do pěti kategorií.
23.	Pohled na spiritualitu, kterou ke konci života můžeme mít tendenci vyhledávat. V

našem prostředí je lokalizována jen na oblast církve a jakákoliv jiná duchovní potřeba klienta – seniora, která by mu mohla pomoci, není správně reflektována.
--

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 5: Počet jednotlivých témat v rámci konceptualizace spirituality v české sociální práci

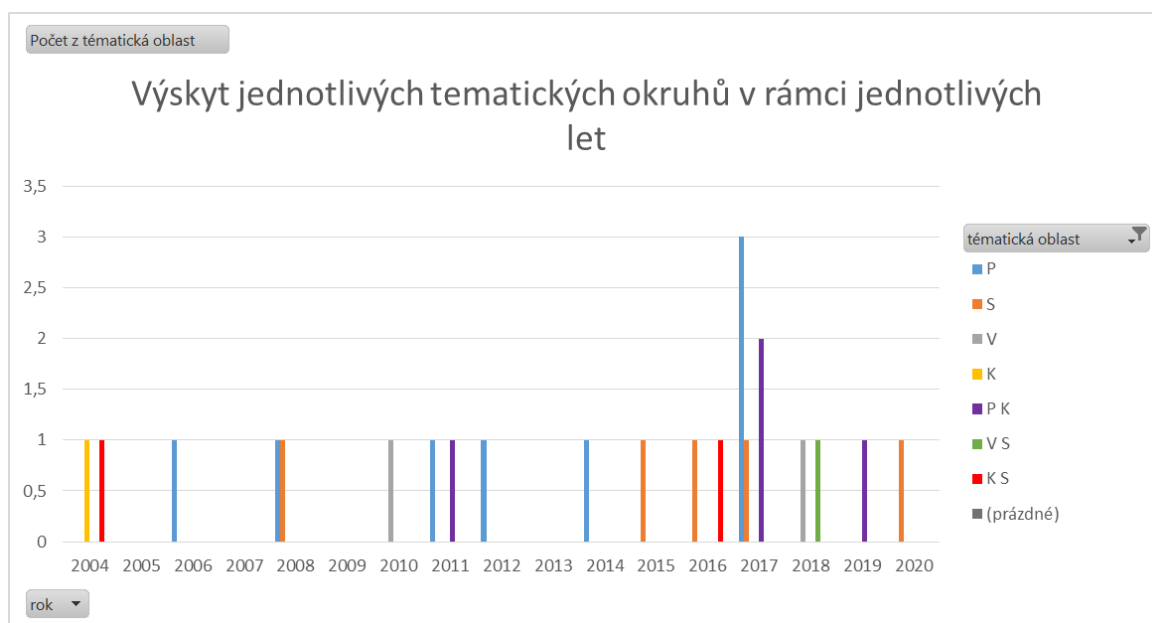

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 5 ukazuje přehled tematických celků, které se objevují v článcích. Tematické oblasti byly rozděleny, jak můžeme vidět podle legendy, na: P = spiritualita spojená se sociálním pracovníkem, S = definování spirituality samotné, V = spiritualita ve vzdělání, K = spiritualita spojená s klientem.

Jednotlivé tematické oblasti se překrývají a jen zřídka je téma čistě o jedné tematické oblasti, která je zde vymezena. Na grafu č. 5 se nacházejí i jednotlivé kombinace, které se v článcích vyskytují, a to PK, VS, KS. Ty označují pracovník + klient, vzdělání + spiritualita, klient + spiritualita. Tyto smíšené tematické oblasti se zabývají společným pojetím v rámci zaměření na jednotlivé vztahy mezi kategoriemi.

Graf č. 6: Výskyt jednotlivých tematických okruhů v rámci jednotlivých let

Zdroj: Autor, vytvořeno z analýzy dat

Graf č. 6 prezentuje výskyt jednotlivých témat během let, kdy články vycházely. Články tedy spiritualitu pojmají spíše z pohledu sociálního pracovníka, jeho spiritualita je řešena i v rámci vztahu ke klientovi a jeho spiritualitě. Články se také zaměřují primárně na spiritualitu a její působnost na sociální práci. Ostatní tematické celky nemají tak pravidelné zastoupení, kdy můžeme vnímat různé kombinace překrývání jednotlivých tematických celků.

Kategorizace spirituality lze určit podle tematických celků. K spiritualitě se dá přistupovat z pohledu sociálního pracovníka, může se jednat i o potřeby klienta. V rámci vzdělání se přistupuje ke spiritualitě jako k základní znalosti, která studentům sociální práce může pomoci mít lepší vhled. Několik článků se věnuje spiritualitě jako celku. Je důležité, že tematické celky nemají jasně vymezené hranice a z velké části se tematicky doplňují a ovlivňují. Kategorizace nelze jasně vymežit a záleží na uchopení tohoto pojmu.

4. Interpretace zjištění a možnosti dalšího zkoumání tématu v kontextu ČR

V kontextu odborných textů, které byly analyzovány ve větší míře, je duchovní dimenze člověka neboli spiritualita zastoupena ve větší míře posvátnou spiritualitou. Hojně zastoupení posvátné spirituality mají články z *Caritas et veritas*, což je křesťanský časopis zaměřující se na křesťanské souvislosti v humanitních oborech. Posvátná spiritualita je tedy v jejich pojetí většinou spojena s křesťanským pojetím Boha. Z přehledové statě ale vyplývá, že posvátná spiritualita nemusí být vázána na křesťanského Boha, a nemusí být tedy úzce spojena s náboženstvím. Posvátná spiritualita je vázána na víru v transcendentno, něco, co nás přesahuje. K práci s posvátnou spiritualitou může vést zcela individuální přístup klienta, který sice věří, ale nehlásí se k žádnému náboženství. Duchovní dimenze je vlastní každému člověku. Spiritualita má také sekulární pojetí, které je ztotožňováno se smyslem života. I s tímto pojetím se začíná v prostředí naší sociální práce pracovat, i když v teoretickém kontextu se o ní píše daleko méně než o posvátné spiritualitě.

V českém prostředí z analýzy vyplývá, že články odkazují na čtyři tematické celky, které ze své určité pozice spiritualitu definují. Tematické celky zahrnují spiritualitu definovanou klientem, spiritualitu definovanou sociálním pracovníkem, vzdělání sociálního pracovníka má vlastní definování spirituality a poslední tematický celek zahrnuje samostatnou definici spirituality, kdy články zabývající se touto definicí se ji snaží popsat objektivně jako samostatný fenomén. Od toho se odvíjí, jakým způsobem bude dále se spiritualitou nakládáno. Záleží totiž na tom, jestli je sám pracovník věřící, a jestli tedy bude nakloněn duchovní dimenzi, kterou vyznává sám. V klientově případě záleží, jestli bude ochoten o své spiritualitě mluvit a nějak s ní pracovat, jestli je vůbec schopen reflektovat, jak svou spiritualitu sytí.

V této době je tedy práce se spiritualitou velice individuální a z textů na autorku působí, že přístup k tématu je natolik variabilní, že neexistují žádné univerzální postupy. Už samotná analýza textů v této bakalářské práci předkládá jistou volnost a různost konceptualizace spirituality, která už rozdělením na posvátnou a sekulární odkazuje na dvě různá pojetí, která ji mohou charakterizovat. Posvátná spiritualita má zatím převahu, co se týče zpracovaných textů, oproti sekulární spiritualitě. Sekulární spiritualita nemá takové zastoupení v analýze článků, kde je charakterizována jako smysl života. Pro každého smysl života může být něco jiného a ne vždy si to jedinec bude moci spojit se spiritualitou. Tím spíše v teoretických textech nemusí mít takové zastoupení, může se totiž hůře mapovat.

Práce se spiritualitou v kontextu české sociální práce má svoje místo. Posvátná spiritualita je vázána na instituce, dle autorčina mínění převážně křesťanské církve. Kdo tedy ke spiritualitě, a hlavně k té posvátné tíhne, může se obrátit na ty, kteří se ke spiritualitě otevřeně hlásí. Autorka se domnívá, že z textů vyplývá, že se se spiritualitou jak posvátnou, tak i sekulární začíná více

pracovat i v necírkevním prostředí. Spiritualita už není spojena jen s církevními institucemi, a tím pádem není žádný zástupce, který by ji mohl posouvat jen jedním požadovaným směrem. Analýza dat ukazuje, že posvátná spiritualita je probírána více, ale definovat ji může samotný pracovník nebo klient, záleží to na jejich spolupráci a úhlu pohledu.

Závěr

Přehledová stať vytvořená ze tří odborných časopisů se zaměřením na sociální práci předkládá teoretické zmapování konceptualizace spirituality v české sociální práci. Rozdělení na kategorii A (posvátnou) a B (sekulární) umožnilo vyhledat četnost teoretických prací se zaměřením na práci s posvátnem a propojení s církevním prostředím, které je v našem prostředí reflektovanější více oproti tématům a článkům, které se věnují sekulární spiritualitě. Ke spiritualitě se přistupuje z pohledu sociálního pracovníka i klienta a důležitá je mezi těmito dvěma aktéry kooperace ohledně tématu, protože spiritualita jim může být hodně nápomocná, ale naopak jim může také uškodit.

Fenomén spirituality je tedy natolik individuální a osobní, že je těžké jej jednoznačně kategorizovat a vymezit určitým způsobem. Přesto lze říci, že přehledová stať v rámci „dostačujícího literárního přehledu“ zmapovala z určitých zdrojů různé přístupy v práci se spiritualitou. V kontextu české sociální práce je tedy se spiritualitou pracováno v určitém rozličném množství, kdy se jednotlivé vymezené tematické celky mohou překrývat a doplňovat, a práce s ní tak není jednoznačná. Co vyplývá z předkládané přehledové statě, je, že v našem prostředí má stále více zastoupení posvátná spiritualita navázaná na křesťanskou spiritualitu oproti sekulární spiritualitě a posvátné spiritualitě bez spojení s institucí. Jejich menší podíl na daném tématu vypovídá také o tom, že v teoretickém prostředí jsou méně probírány a pro rozličné definování také hůře identifikovány. Mohou být v praxi více používány, než jak nám ukazuje přehledová stať. Obecně má téma tolik různých definic, že přesná kategorizace a zmapování jsou v tomto kontextu velmi problematické. Přesto cíle, které si tato bakalářská práce klade, byly splněny. Pokud chce sociální pracovník čerpat poznatky ohledně spirituality v sociální práci, bude mít možnost využít rozličných článků a definic a přizpůsobit informace vlastním potřebám.

Seznam použité literatury

BOHLEN, Stephanie. Sociální práce v dialogu s teologií: Myšlenky k významu spravedlnosti a milosrdenství pro sociální práci. *Caritas et veritas* [online]. Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2008, 30. březen 2018, 8(1), 34-42 [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2018.006

CIMRMANOVÁ, Tereza. Spiritualita v sociální práci s ohledem na vzdělání a kompetence pomáhajícího. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(01), 13-21. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.004. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

DOLEŽEL, Jakub. Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(01), 32-49. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.006. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

DOLEŽEL, Jakub. Východiska a cíle charitativně–diakonické práce se seniory. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2004, 20. 9. 2004, 2004(3), 90 – 102 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>

ELICHOVÁ, Markéta. Pěstování orchidejí a praxe charitativních organizací. *Teologická reflexe charity a praxe pomáhající organizace*. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2011, 1(01), 30-33. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2011.006. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

EMROVÁ, Nicole. Spiritualita jako zdroj prevence syndromu vyhoření. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(02), 15-26. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.033. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

FISCHER, Ondřej, Ladislav HEYDRIÁN, Petr JANDEJSEK a Zdeněk Š ŠIRKA. Aspekty spirituality v příkladech teologicko-filosofického vzdělávání pro sociální práci. *Fórum sociální práce*. [online] nám. Jana Palacha 2 116 38 Praha 1: Filozofická fakulta Univerzita Karlova, 2018, 2018(02), 9 - 24. ISSN 2336-6664. Dostupné z: <https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/>

FISCHER, Ondřej a Petr JANDEJSEK. Teologicko-filosofické vzdělávání jako cesta ke spojení teorie a praxe v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. Asociace vzdělavatelů v

- sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2010, 8. 9. 2010, 2010(4), 124–132 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>
- HACKLOVÁ, Renata a Vladimír KEBZA. Religiozita, spiritualita a zdraví. Československá psychologie. Praha: Institut Psychologie, Akademie věd, 2014 - 03 -01, 58 (2). ISSN 0009-062X
- HAMPLOVÁ, PH.D., PhDr. Dana. Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži? Sociologický časopis. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, 2011, Vol.47 (2), p.297-323. ISSN 0038-0288
- KANĀK, Jan. Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé odborné literatuře. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2016, 30. 9. 2016, 2016(5), 72–91 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>
- KANĀK, Jan. Postavení diskursu spirituality v sociální práci. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2015, 30. 9. 2015, 2015(4), 30–46 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>
- KANĀK, Jan. Spirituálně laděné intervence v krizové intervenci u sociálních pracovníků křesťanek. Caritas et Veritas. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2019, 9(01), 58-70. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2019.008. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>
- KANĀK, Jan a Jan VÁNĚ. Špatně oblečený císař? Výzkum spirituality v sociálních vědách, analýza metodologických přístupů. Caritas et veritas [online]. CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2021, 1. březen 2022, 11(02), 181-194 [cit. 2022-03-04]. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2021.043
- KOZÁK, Jaroslav a Michal OPATRŇÝ. Konfrontace pomáhající profese se zlem. Caritas et Veritas. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2014, 4(01), 53-62. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2014.008. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>
- KŘIŠŤAN, Alois a David URBAN. Náboženské interpretace motivující k sociální práci. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2012, 5. 9. 2012, 2012(3), 89–97 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>
- LUŽŇÝ, Dušan. Vytváření sociologické teorie náboženství. Sociální studia [online]. 2012, 9(1), 93 - 113 [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: doi:10.5817/SOC2012-1-93

- MACHULCOVÁ, Helena. Křesťanské kořeny filantropického pojetí sociální práce. *Caritas et Veritas* [online]. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2019, 30. září 2019, 9(2), 17 - 26 [cit. 2022-04-21]. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2019.021
- MACHULOVÁ, Helena a Tomáš MACHULA. Pojetí spirituality a péče o terminálně nemocné. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2020, 10(01), 15-24. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2020.004. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>
- MAREŠ, CSC, Prof. PhDr. Jiří. Přehledové studie: jejich typologie, funkce a způsob vytváření. *Pedagogická orientace*. Univerzita Karlova v Praze, Lékařská fakulta v Hradci Králové: Univerzita Karlova v Praze, Lékařská fakulta v Hradci Králové, 2013, 23(4), 427–454. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2013-4-427
- MARTÍNEK, M. (2006). Religiozita a spiritualita české mládeže. (Religiosity and spirituality of Czech youth) *Studia Theologica*, 8(3), 73-82
- MARYŠKOVÁ, Jana. Křesťanské inspirační a motivační zdroje v pomáhajících profesích. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2011, 1(01), 34-43. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:0.32725/cetv.2011.007. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>
- MARYŠKOVÁ, Jana. Martyria jako jeden z křesťanských aspektů pomáhajícího pracovníka. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(01), 69-79. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.008. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>
- MUSIL, Libor. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce/sociálna práca* [online]. České Budějovice: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Na vydávání se podílí ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích., 2008, 26.6. 2008, 2008(2), 60 - 79 [cit. 2022-04-18]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/article/ruznorodost-pojeti-nejasna-nabidka-a-kontrola-vykonu-socialni-prace/>
- NAVRÁTIL, Pavel a Jitka NAVRÁTILOVÁ. Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2008, 26. 11. 2008, 2008(4), 124–135 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>
- OPATRŇÝ, Michal. Charity a diakonie - poskytovatelé sociálních služeb nebo sekundární církevní struktura?. *Caritas et Veritas*. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých

Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(01), 92-98. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.010. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

OPATRŇÝ, Michal. Charita – místo pro lidský život. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2006, 30. 3. 2006, 2006(1), 109 – 117 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>

OPATRŇÝ, Michal. K čemu může být sociálnímu pracovníkovi dobrá jeho víra?. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2008, 26. 11. 2008, 2008(4), 85–92 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>

OPATRŇÝ, Michal. Sociální práce a teologie: Inspirace a podněty sociální práce pro teologii. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 80-86498-04-2.

ŘÍČAN, Pavel. Psychologie náboženství. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80 - 7178 - 547 - 4.

SMÉKAL, Vladimír. Možnosti poskytování psychosociální a duchovní opory seniorům v rodině a v zařízeních sociální péče. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2004, 20. 6. 2004, (2), 50 - 62 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>

SUCHOMELOVÁ, Věra. Spirituální potřeby seniorů v sociální péči. Sociální práce / Sociálna práca [online]. Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS), 2016, 30. 9. 2016, 2016(5), 92–108 [cit. 2022-03-02]. ISSN 1805-885X. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/>

ŠIMEK, Vojtěch. Proč jedná sociální pracovník fanaticky, cynicky, nebo vyrovnaně? K souvislostem mezi spiritualitou a morálním postojem k tomu, co nelze změnit. Caritas et Veritas. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, 7(01), 125-135. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2017.014. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

ŠRAJER, Jindřich. Význam teologie, zvláště teologické etiky, v rámci vysokoškolského vzdělávání v oblasti studia sociální práce. Caritas et Veritas. [online] CetV Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Kněžská 8 370 01 České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2018, 8(01), 78-86. ISSN 1805-0948. Dostupné z: doi:10.32725/cetv.2018.011. Dostupné z: <https://www.caritasetveritas.cz/>

VÁNĚ, Jan. Sociologie náboženství: Soudobé trendy. Soudobá sociologie VI. Oblasti a specializace [online]. 6. Praha: Karolinum, 2014, s. 359-382 [cit. 2022-04-25]. ISBN 978-80-246-2558-4. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/280095523_Sociologie_nabozenstvi_Soudobe_trendy

VOJTÍŠEK, Zdeněk, Jiří MOTL a Pavel DUŠEK. Spiritualita v pomáhacích profesích. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.